

Mirzabobur Azizov

O‘zbekiston xalqaro islom

akademiyasi 1-bosqich magistranti

e-mail.:mboburazizov@gmail.com

Tel.:+998 90-005-92-05

Abul Abbas Marokishiyning tug‘ilgan sanasiga doir manbalarda uning hijriy 639, 646, 647 va 649-yillarda ekani haqida turli sanalar berilsa-da,⁵¹ bu sanalar ichida aniqrog‘i 654-yilning 9-zulhijja oyida (1256-yil 28-dekabr) Mariniylar davlati hukmron bo‘lgan yillarda Mag‘rib diyorining Marokash shahrida dunyoga kelgan. Uning oilasi aslida Andalusiyaning G‘irnota, hozirgi Ispaniyaning Granada shahridan ekani naql qilingan.⁵² Olimning asl ismi sharifi Abul Abbas Ahmad ibn Muhammad ibn Usmon Al-Abul Abbas Marokishiy Al-Adadiy Al-Azdiy bo‘lib, uning eng mashhur ismi Abul Abbas Marokishiydir. Uning otasi quruvchi usta bo‘lgani sababli, u ibn Banno, o‘zining matematika ilmidagi shon-shuhrati sababli Al-Adadiy va tug‘ilgan joyiga nisbatan esa Marokishiy⁵³ deb atalgan.⁵⁴

Abul Abbas Marokishiy Marokashning turli shaharlarida mashhur bo‘lgan ustozlardan Qur‘on ilmlari, arab tili va adabiyoti, aruz ilmi, hadis, fiqh, faroiz, tibbiyot, matematika va astronomiya kabi sohalardagi ilmlarni o‘rganib, ayni vaqtda shu sohalarda bir qancha asarlarni yozgan.⁵⁵ Bundan tashqari, Abul Abbas Marokishiyning Qur‘oni karimning Nofe‘ qiroatiga tegishli har ikki tariqida (Varsh-Qolun) qiroat qila olgani ham rivoyat qilingan.⁵⁶ Uning hayotiga doir manbalarni taqdim qilgan Ibn Kunfuzga ko‘ra u Marokash shahrida tasavvuf ilmiga oid bir qancha ilmlarni ham o‘rgangan. U Fa’s shahriga ko‘chib kelib bu yerda matematika, astronomiya, nahv ilmlarini va Mirrix deb nomlangan hakimdan tibbiyot ilmini ham tahsil olgan. Abul Abbas Marokishiyning matematika ilmida yetuk darajaga kelishida Fa’slik ustozlarining katta ta’siri borligi naql qilinadi.⁵⁷ Hayotining katta qismini o‘zining ona yurti bo‘lgan Marokashda o‘tkazgan. Abul Abbas Marokishiy keyinchalik Fa’s shahriga ko‘chib kelib ilm tahsilini tamomlagan va yana takror Marokash shahriga qaytib kelib hayotining oxirigacha bu shaharda talabalarni yetishtirib chiqaradi va o‘zining asarlarini ham ayni

⁵¹ Ahmad Bobo Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj bi-tatrizid-diybaaj, 2-nashr, Tripoli, Dorul Kaatib nashriyoti, 2000-yil, 87-88-betlar. Ibnul Qoziy, Durratul-hajjal fiy asmaair-rijaal, 16-bet.

⁵² Abul Abbas Marokishiy, Unvanud-dalil, 6-bet. Abdulloh Kannun, An-Nubug‘ul-mag‘ribiyya fiy adabil-arabiyya, 2-nashr, 1-jild, 213-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj, 88-bet.

⁵³ Bu kalima ham Marokashiy ham Abul Abbas Marokishiy tarzida adabiyotlarda kelgan.

⁵⁴ Ahmad ibnul-Qoziy Al-Miknasiy, Jazvatul-iqtibaas fiy zikri man halla minal-a‘lam bil-madinati Fa’s, Riyoz, Dorul-Mansur nashriyoti, 1973-bet, 148-bet. Abul Abbas Marokishiy, Unvanud-dalil, 6-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj, 88-bet.

⁵⁵ Ibnul-Qoziy, Jazvatul-iqtibaas, 149-150-betlar. Tinbuktiy, Naylul-tbtihaaj, 85-86-betlar.

⁵⁶ Abul Abbas Marokishiy, Unvanud-dalil, 6-bet.

⁵⁷ Abul Abbas Marokishiy, Unvanud-dalil, 6-bet. Ehsan Fazlio‘g‘li, Abul Abbas Marokishiy, 530-bet. Jamol Bomiyy, Abul Abbas Marokishiy, [http://www. Albanna, ma/article.aspx? C=5674](http://www.Albanna, ma/article.aspx? C=5674) 18 05 2019.

shu joyda ta'rif qilgan.⁵⁸ Uning Marokashdan Fa'sga davomiy tarzda borib kelib Mariniy sultonlari bilan ko'rishgani, ularning Abul Abbos Marokishiyga katta hurmat-ehtirom ko'rsatganlari, uning sultonlar bilan mustahkam aloqada bo'lgani, hatto sultonlar tarafidan unga rasmiy vazifa berish taklif qilinganda, u buni rad qilgani ham naql qilingan.⁵⁹

Abul Abbos Marokishiyning vafoti borasida ham turli sanalar naql qilingan, u hijriy 724, 726 yoki 721-yillarda vafot etgani aytiladi. Bu sanalar ichida 5-yoki 6-rajab 721-yil (31-iyul 1321-yil) shanba kuni shom vaqtida Marokashda vafot etgani haqidagi ma'lumot eng ishonchlisi hisoblanadi. So'ngra olimni Bobi Ag'mat qabristoniga dafn qilinadi.⁶⁰ Uning qabri ham xalq nazaridan chetda qolmaydi. Fa's aholisi uni tez-tez ziyorat qilib turadular. Hozirda u joyni «Sidi Buli Banna» deb atalishi uning katta obro'-e'tiborga sazovor bo'lganini bildiradi.⁶¹ Bundan tashqari uning tasavvufiy an'analarga sodiq qolgani, diniy hassosiyati ham yuksak darajada ekani manbalarga keladi.⁶²

Olimning hayotdagi shiori: Eng avvalo ilm bilan axloq bir-birini to'ldiradigan va har bir musulmon kishida bo'lishi lozim bo'lgan ikki muhim xislatdir. Zero, islom dini axloqning asl manbasi bo'lgan Qur'onda va uning sharhi deya qabul qilingan sunnatda bu xususga juda ko'p marta urg'u beradi. Masalan, Alloh taoloning Payg'ambarimizga xitoban «**Shubhasiz, siz ulug' bir axloq uzrasiz**»⁶³ deyishi u zotning xulqlari qanchalik yuksak bo'lganini bildiradi. Shunday ekan u zotning ummatlari bo'lmish har bir o'zini Kitobi Mubinga vorislikni da'vo qiluvchi musulmon ham axloqiy jihatidan o'z payg'ambarlari izidan borishlari lozim. Boshqa tarafdin, odob-axloqi go'zal insonni omma tarafidan qabul qilinishi ham oson kechadi.

Abul Abbos Marokishiy kichikligidan boshlab Marokash va Fa's shaharlaridagi madrasalarda zamonasining muhim olimlaridan katta ishtiyoq va hayajon bilan ilm tahsil qilgan va ustozlarining e'tiborini qozongan. Eng avval matematika va astronomiyani, keyinroq arab tili va adabiyot, qiroat, hadis, usul, faroiz, falsafa, mantiq va tasavvuf kabi turli ilmlarni o'rganadi. Keyinchalik olim matematika, astronomiya kabi sohalarda shuhrat qozonadi. Tez orada o'zining zakovati, ishtiyoqi, ilmlarni osonlik bilan o'rganib olishi bilan taniladi. Shuningdek, axloqiy jihatdan ham barchaga namuna sifatida ovoza bo'ladi.⁶⁴ Tabaqot nomli asarlarda Abul Abbos Marokishiyning ilmiy va axloqiy shaxsiyatiga doir ko'plab go'zal izohlar yozilgani aytiladi. Masalan, Ibn Rashid o'z asarlarida «*Men Mag'ribda ikki kishidan olimroq bo'lgan birovni ko'rmadim, bular*

⁵⁸ Abul Abbos Marokishiy, Unvanud-dalil, 6-bet.

⁵⁹ Ehsan Fazlio'g'li, Abul Abbos Marokishiy, 530-bet.

⁶⁰ Ibnul-Qoziy, Jazvatul-iqtibaas, 152-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj, 87-88-betlar. Abdulloh Kannun, An-Nubug'ul-mag'ribiyya fiy adabil-arabiyya, 2-nashr, 1-jild, 213-bet.

⁶¹ Xalq orasida sayyid Abul Abbos Marokishiy ismi «sidi Buli Banna» deb qisqartirib atalgani aytiladi.

⁶² Ehsan Fazlio'g'li, Abul Abbos Marokishiy, 530-bet.

⁶³ Qalam surasi, 4-oyat.

⁶⁴ Abul Abbos Marokishiy, Unvanud-dalil, 6-bet.

Abul Abbos Marokishiy va Ibnush-Shaat As-Sabtalardir»⁶⁵ deb muallifning ilmiy saviyasiga baho bergan. Ayni vaqtda boshqa olimlar ham Abul Abbos Marokishiyning xalq tarafidan imom va rahbar sifatida qabul qilingani, uning sultonlarning oldida katta obroʻsi borligi va unga nisbatan katta ehtirom bilan munosabatda boʻlganini eʼtirof qilganlar. Yana, uning sharʼiy ilmlarda yetarli darajaga ega boʻlgani, qadim ilmlarda ham eng yuksak martabaga erishgani, ayniqsa ham diniy, ham dunyoviy sohalarda muhim shaxsga aylangani ham zikr qilinadi.⁶⁶

Abul Abbos Marokishiyning hisob ilmida olgʻa surgan gʻoyalari talabalar va oʻsha davrning olimlari tarafidan maqtovgʻa sazovor boʻlgan. Alloma oʻzining ushbu fikr va qarashlarini shakllantirish orqali boshqalarda uchramaydigan uslub tamoyillarni ham ishlab chiqqan.⁶⁷

Muallifning mazkur mavzulardagi asarlari turli tillarga tarjima qilingan, ularga yuzlab sharhlar yozilgan va darslik kitoblari tarzida oʻqitilgan. Natijada Magʻrib oʻlkasida Abul Abbos Marokishiy ilmiy maktabiga asos solingan. Hatto oʻn oltinchi asrdan to bugungi kungacha yetib kelgan gʻarbdagi hisob ilmiga doir manbalarning katta qismida mana shu olimning asarlaridagi sharhlardan koʻchirmalar borligi aniqlangan.⁶⁸

Abul Abbos Marokishiyning talabalaridan biri boʻlgan Abdurrahmon ibn Sulaymon Al-Lajoiy Faʼs shahridagi Attoriyya madrasasida undan dars olganini yodga olib quyidagilarni bayon qiladi: *«U viqorli, aqli quvvatli, tarbiyali, fazilatli, madaniyatli, koʻrinishi goʻzal va oq tanli edi. U qimmatbaho liboslar kiyar va tansiq taomlarni tanovul qilar edi. U biror joydan oʻtib qolsa hamma unga qarab talpinar, u ham ularga chiroyli muomala qilar va oʻsha joydagilar bilan salomlashib ketar edi. U oʻzida bor boʻlgan narsalarni atrofdagilar bilan boʻlishar va olim boʻlsin, omi boʻlsin hamma insonlar tarafidan yaxshi koʻrilar edi. U ilmiy masalalardan tashqari boʻsh vaqtlarida bekorchi va maʼnosiz soʻzlarni aytmas, kerakli gaplarni aytardi. U bir majlisda hozir boʻlsa va gap boshlasa, hamma tinchlanar va uni tinglar edi. U kamdan-kam xato gapirib, faqat toʻgʻri va haqni gapirardi»⁶⁹ deb oʻz ustozini haqida fikrlarini bayon qilgan.*

Abul Abbos Marokishiyning butun bu sifatlari bilan birga yana uning tasavvufiy jihatdan ham mashhur ekani uni yanada hurmatli maqomga koʻtargan. Ibn Kunfuzga koʻra, Abul Abbos Marokishiyning soʻfiylikka moyilligi uning Marokashdagi ustozlaridan Abu Abdulloh Al-Hazmiriy va uning ukasi Abu Zayd Abdurrahmon Al-Hazmuriylardan oʻtgan.⁷⁰ Chunonchi, u Abdurrahmon Al-Hazmuriyning zikr halqasiga

⁶⁵ Shahobiddin Ahmad ibn Muhammad Al-Makkariy At-Tilimsoniy, Azhaarur-riyoz fiy azharil-iyoz, Matbaatu Fazola nashriyoti, 2-jild, 352-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj, 84-bet.

⁶⁶ Ibnul-Qoziy, Jazvatul-iqtibaas, 148-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj, 84-bet.

⁶⁷ Masalan, u hisob ilmni amaliy va nazariy jihatdan ikkiga ajratib matematikani asos qilgan holda uni nazariy ilmlardan deb hisoblagan, shu bilan birga u matematika ilmni amaliy jihatdan ham qayd qilgan. Yana uning son va kasrni, cheksizlik maʼnosini, zakot va meros mavzulari bilan birga bir necha muomalalarga doir oʻrtaga qoʻygan nazariyalari ham mavjuddir. Qarang, Ehson Fazlioʻgʻli, Abul Abbos Marokishiy, 531-bet.

⁶⁸ Ehson Fazlioʻgʻli, Abul Abbos Marokishiy, 530-531-betlar.

⁶⁹ Ibnul-Qoziy, Jazvatul-iqtibaas, 148-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaj, 84-bet.

⁷⁰ Ehson Fazlioʻgʻli, Abul Abbos Marokishiy, 530-bet.

davomli ishtirok qilgan va u tarafidan tashkil qilingan «Hazmiriya»⁷¹ tariqatiga a'zo ham bo'lgan. Hamda ustozidan ba'zi ma'naviy vazifalarni olgan. Abul Abbos Marokishiy bir yil davomida hilvatga kirib, keyin ustozidan «*Alloh seni dunyo ilmlarida muvaffaq qilgani kabi samo ilmlarida ham muvaffaq qilsin*» degan duosini olgan. Shu tarzda, ustoz shogirdining ma'naviy jihatdan ham yuksak maqomga erishganini e'tirof etgan.⁷²

⁷¹ Ismini uni qurgan Hazmiriyya qabilasidan olgan tariqatning markazi Marokash atrofidagi Ag'mat qasabasidir. Shu sababli, ular Ag'matiyya deb ham ataladi. Bu tariqatning silsilasi Madyaniyya tariqatining piri Mag'ribli so'fiy Abu Madyan Al-Mag'ribiygacha yetib, 7-asrning o'rtalarida Abu Abdulloh Muhammad ibn Abu Zayd Abdurrahmon ibn Abdulkarim Al-Hazmiriy ismli ikki qardoshlarning qabila mansublari orasida olib borgan irshod faoliyati natijasida tasavvufiy bir harakatning paydo bo'lishiga olib kelgan. Keyinchalik Mag'ribning Fa's, Ag'mat, Igil, Massa va Marokash kabi janubdagi shaharlarga yoyilgan bu tariqat Abu Zaydning o'limidan so'ng 15-asrning o'rtalarigacha davom etgan, keyinchalik u Madyaniyya va Shozaliyya tariqatlari kabi yoyilgan Afrika tariqatlarining ichida ularga qorishib ketgan

⁷² Ibnul-Qoziy, Jazvatul-iqtibaas, 148-bet. Tinbuktiy, Naylul-ibtihaaj, 84-bet.